

13. Мех Н. «Пісня, що народ заколосила...» (образ пісні в поетичній мові А. Малишка). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 22–25. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/110479/05-Mekh.pdf?sequence=1> (дата звернення: 04.10.2022).
14. Назаревич Л. Т., Денисюк Н. Р. Пісенна творчість – компонент методики навчання української мови як іноземної. *Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (з міжнар. уч.), м. Тернопіль, 6 листоп. 2020 р. / за заг. ред. Г. І. Дідук-Ступ'як, Т. М. Миколенко, М. В. Пігур. Тернопіль, 2020. С. 95–97. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16568/1/nazarevuch_l.pdf. (дата звернення: 23.08.2022).
15. Ніколаєв В. В. Відео-контент із субтитрами як інструмент для поглибленого вивчення української мови студентами-іноземцями. *Альманах науки*. 2018. № 6/2 (15). URL: [http://almanah.ltd.ua/save/2018/6%20\(15\)/209.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2018/6%20(15)/209.pdf) (дата звернення: 19.10.2022).
16. Пальчикова О. О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 255 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/401> (дата звернення: 17.08.2022).
17. Підгородецька І. «І я пройду путі до краю, красу приймаючи земну...» (мовний образ краси в поезії А. Малишка). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 30–33. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/78/6_ks_78.pdf (дата звернення: 05.10.2022).
18. Пісня про рушник мовами світу. URL: <https://amazing-ukraine.com/pisnia-pro-rushnyk-movamy-svitu-video/> (дата звернення: 20.10.2022).
19. Потапенко О. Зоря. *Енциклопедичний словник символів культури України* / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-те вид. Корсунь-Шевченківський : ФОРМ Гавришенко В. М., 2015. С. 300–301. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotsur_Viktor/Entsyklopedychnyi_slovnuk_symvoliv_kultury_Ukrainy.pdf (дата звернення: 23.01.2023).
20. Прожогіна І. Лінгводидактичний потенціал етнокультурного концепту вишиванка в навчанні української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2022. Вип. 41. С. 26–45. URL: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2021-41-02> (дата звернення: 27.01.2023).
21. Пустовіт Л. О. «Отак воно у пісні зацвіло...». *Культура слова*. 1987. Вип. 33. С. 14–17. URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine33-4.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
22. Шевченко О. Пісенне мистецтво на заняттях з української мови як іноземної. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки*. Матеріали навч.-наук. конференції з міжнар. уч., м. Полтава, 24 бер. 2022 р. Полтава: АСМІ, 2022. С. 317–319. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/18323/1/Songs_at_the_Ukrainian_lessons.pdf (дата звернення: 18.10.2022).

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.3>

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУ «ВАТРА» В ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРІ

THE LINGUOCULTURAL ASPECTS OF THE CONCEPT “VATRA” IN THE HUTSUL SUBDIALECT

Думчак І.М.,
orcid.org/0000-0003-0676-8742
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті висвітлено лінгвокультурологічні особливості концепту «ватра» в гуцульському говорі, охарактеризовано образні смисли цього знака в художніх текстах. Матеріалом слугують роман П. Шекерика-Доникова «Дідо Иванчик» та словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові».

Загальноприйнятною є думка про те, що концептами є найбільш актуальні для певної культури явища дійсності, які мають значну кількість вербальних репрезентацій, вживаються в прислів'ях і приказках, поетичних і прозових

текстах, виступають у ролі символів і є носіями культурної пам'яті народу. Таким, на нашу думку, є концепт «ватра» в гуцульському говорі.

Навколо ватри чи на її основі здійснювалися всі магічні дії, пов'язані з життям гуцулів. Ватра разом із водою виступає засобом у боротьбі із нечистою силою. Найчастіше використовують для цього «видгашену ватру».

Ритуал видгашування [живої] ватри здійснюється головним героєм твору та іншими персонажами майже щоденно: чи то для миття рук вівчарів після доїння овець, чи то від насланя або нечистої сили, чи то для успішного полювання, чи то від якихось злих людей, чи то для потреб мольфарів. Підтвердженням цього є і традиція карпатських мольфарів на найбільші християнські свята здійснювати свої «мальфи» із використанням води і ватри, Особливого значення в повсякденному житті гуцулів набуває жива ватра – «вічний» вогонь, добутий тертям дерева об дерево. Найбільш придатна для всіх потреб жива ватра, добута в живний (страсний) четвер із «ошкалок громовиці» (зі скіпок дерева, у яке вдарив грім).

Ватра виступає у творі символом життя та смерті, збереження давніх традицій, є пам'яттю про них. Відомо, що на Гуцульщині, на знак того, що хтось помер, перед хатою чи за обійстям (г'раждою) розкладали велику ватру, біля якої вночі на посіжині (сидінні при небіжчикові) проводили забави, які, по-перше, нагадували людям, що життя триває, по-друге, розганяли тугу за покійним, по-третє, душа померлого на небі веселитиметься від споглядання цього дійства.

Отже, концепт «ватра» займає чільне місце в гуцульському світосприйманні, виступаючи символом життя і смерті, світла й очищення, вітаїзму та єдності.

Ключові слова: гуцульський говір, діалект, концепт «ватра», мовна картина світу, світобачення гуцулів.

The article explores the linguocultural aspects of the concept of "vatra" (a bonfire) in the Hutsul subdialect and characterizes the figurative meanings of this sign in literary texts. The material used for the article is the novel "Dido Yvanchik" by P. Shekeryk-Donykiv and the dictionary "The Hutsul Subdialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language."

It is commonly believed that concepts are the most relevant phenomena of reality for a particular culture, which have a significant number of verbal representations, are used in proverbs and sayings, poetic and prose texts, serve as symbols, and are carriers of the cultural memory of a people. "Vatra" in the Hutsul subdialect is one of such concepts.

All magical actions associated with the life of the Hutsuls were performed around or on the basis of "vatra." Together with water, "vatra" is a means of fighting against the forces of evil. Most often, "vydhashena vatra" (an extinguished bonfire) is used for this purpose.

The ritual of extinguishing a [living] bonfire is performed almost daily by the main character and other characters of the text, either for washing shepherds' hands after milking sheep, or repelling curses or evil forces, or for successful hunting, or from evil people, or for the needs of Molfars (peoples with magical abilities in the Hutsul culture). One of the traditions of Carpathian Molfars is to perform their "malphas" (rituals) using water and fire on the biggest Christian holidays. The living vatra – "the eternal" bonfire obtained by wood friction – becomes of particular importance in the everyday life of the Hutsuls. The "eternal" vatra, obtained on Holy Thursday from "thunderbolt chips" (from chips of a tree struck by lightning) is the most suitable for all needs.

In the text, "vatra" becomes a symbol of life and death, the preservation of ancient traditions, and a memory of them. It is known that in Hutsulshchyna (a Ukrainian ethnocultural region where Hutsuls live), when someone dies, a large bonfire is lit in front of the house or around the yard ("hrazhda"). At night during "posizhinnia" (a night vigil by the deceased), people played games that reminded people that life goes on and eased mourning for the deceased. It was also believed that the soul of the deceased in heaven was happy watching people having some fun.

Therefore, the concept of "vatra" occupies a prominent place in the Hutsul worldview, acting as a symbol of life and death, light and purification, vitalism and unity.

Key words: the Hutsul subdialect, dialect, the concept of "vatra", the language picture of the world, the Hutsul worldview.

Постановка проблеми. Активний розвиток когнітивної лінгвістики наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття сприяв передусім розробці різних методик опису структури концепту як основної одиниці нового напрямку і визначив його роль та місце в системі наук (йдеться про зв'язок із психологією, логікою, комп'ютерною наукою).

Поняття «концепту» в лінгвістиці тлумачать як складне і багатомірне, що охоплює, окрім понятійної основи, ще й культурно зумовлені уявлення про світ, акумулює в собі національні образи і конотації, властиві цій культурі. Концепт, відображаючи світобачення, маркує етнічну мовну картину світу і є цеглинкою для будівництва «дому буття» (за Гайдеггером). Виникає перед дослідниками і проблема ідентифікації концепту. Загальноприйнятою є думка про те, що концеп-

тами є найбільш актуальні для певної культури явища дійсності, які мають значну кількість вербальних репрезентацій, вживаються в прислів'ях і приказках, поетичних і прозових текстах, виступають у ролі символів і є носіями культурної пам'яті народу. Таким, на нашу думку, є концепт «ватра» в гуцульському говорі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивна лінгвістика завдяки своїй поліпарадигмальності представлена на сьогодні різними школами, зокрема американською, де акцентовано увагу на комп'ютерному різновиді когнітивізму й дослідженні проблем моделювання штучного інтелекту на основі припущень про подібність роботи людського розуму і комп'ютера; німецькою, яка аналізує мовну обробку інформації в актах породження і сприймання мовлення,

та іншими, де вивчають наївну картину світу (як форму подання й інтерпретації культури народу й життєдіяльності людини) та її оприявлення мовними засобами.

Дослідження концепту в етнолінгвістичному аспекті репрезентують праці українських вчених: Марії Скаб [1], Віталія Кононенка [2], Наталії Венжинович [3].

Постановка завдання. Ставимо за мету виявити лінгвокультурологічні особливості концепту «ватра» в гуцульському говорі, охарактеризувати образні смисли цього знака в художніх текстах. Матеріалом слугуватиме роман П. Шекерика-Доникова «Дідо Иванчік» [4] та словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» [5].

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на специфічні ландшафтні, історично-побутові умови життя гуцулів (Карпатські гори, з одного боку, обмежували зовнішні впливи як в політико-соціальному, так і національно-релігійному, культурному сенсі, з іншого боку, сприяли збереженню споконвічної автентичної культури), можемо констатувати оригінальність їхньої концептуальної картини світу, відображеної засобами гуцульського говору. Одним із функціонально важливих концептів цього «дивосвіту» є ватра.

Вогонь відіграє неабияку роль у житті людей, він дає світло й тепло – два основні джерела існування, тому здавна був і залишається об'єктом культу. Як зазначає В.В. Жайворонок, вогонь є «символом Божої сили; наші предки вірили, що вогонь був проявом сонячного бога на землі (дослідники визнають первинність архетипу Сонце стосовно архетипу Вогонь), послон неба на землю (другим сином бога Неба Сварога, тому його стародавні пам'ятки часом називають Сварожичем); вогонь святий, тому здавна за його допомогою чинили Суд Божий, – вірили, що невинного вогонь не спалить, а «на злодієві шапка горить»;... вогонь має благодійну та очищувальну й захисну силу» [6, с. 104]. Його оспівували в легендах і міфах, піснях та зразках красного письменства. Однак у всякого народу цей фрагмент дійсності по-різному омовлюється не лише з погляду звукового вираження, а й з погляду змістового чи смислового наповнення.

Прикметно, що гуцули як етнічна гілка українського народу культ вогню експлікують у назві «**ватра**». Етимологічний словник української мови слово «ватра» подає зі значенням «вогонь, багаття; житло гуцула; попіл від соломи чи бур'яну; піч; черінь у печі» [7, 339]. Лексема «ватра» вживається в польській (watra – вогонь,

вогнище), чеській (vatra – вогонь), словацькій (vatra – багаття, вогнище), болгарській (ватра – вогонь) та інших мовах.

Особливого значення в повсякденному житті гуцулів набуває **жива ватра** – «вічний» вогонь, добутий тертям дерева об дерево. Добування такого вогню як неодмінний елемент ритуальної обрядодії здійснює здебільшого головний ватаг на полонині або в селі на великі християнські свята: *Так само досвіта у живний четвер головні ватаги та розумні депутати (старший на полонині; той, хто брав полонину в оренду – І.Д.) крутєт живу ватру тай сокотєт її в селі, у своїх ватерниках, аби ни загасла аж до полонинського ходу. А в полонинский хід берут її разом з художов из села в полонину й нев на стоїшию розплужуют першу ватру, шо горит у стаї на полонині, ни погасаючи, вид міри аж до розлучєня, бо на тоту стаю, шо в ній горит вічний вогонь – жива ватра, викручена досвіта у живний четвер, то ни маєт моци й путєрі вдарити через ціле літо ніска ничіста сила* [4, с. 321]; *І тим живим вогнемєнєнє з Василюю розпалили на припїчку ватру із дванадцяти полін, які складали продовж дванадцяти днів перед Свят-вечором (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 121)* [5, с. 134]. Найбільш придатна для всіх потреб жива ватра, добута в живний (страшний) четвер із «ошкалок громовиці» (зі скіпок дерева, у яке вдарив грім). Пор.: *Того року Иванчік досвіта у живний четвер, так єк усі примівники й мальфарі то робили, викрутив з ошкалька громовиці у ватернику живої ватри на то, аби вна си йиму цілий рік фолосила, бо жива ватра, викручена перший раз у живний четвер, є головним ділом, на усе помічним* [4, с. 321].

У гуцульському світосприйманні, зумовленому впливом язичницьких вірувань, головним богом є Сонечко, Сонечко (пор. *Молюси й клолюси тобі, свете, праведне, велике Сонечко, шо засвєчуєш й благословиш свойов добров ласков, свєтов великов наші гори, єк заходиш* [4, с. 23]). Не дивно, що саме воно Перуновими стрілами посилає людям живий вічний вогонь: *«Праведне Сонечко-Господь Бог Перуновим громом знов викресав и зажєх живу ватру на полонинах для пастирів, тай по селах для мальфарів. Роз'єтрило праведне Сонечко притасну, через зиму в дереві, свою искру вічного живого вогню* [4, с. 117].

Живу ватру головний герой роману П. Шикерика-Доникова – дідо Иванчік – сприймає як дар божий, навіть молиться до неї: *Він аж засмієвси з утіхе, єк уздрів, шо з громовиці закуриласи жива ватра. Розмахуючі громови-*

цев у руці, чинив вітром – Божим духом, вічний вогонь – **живу ватру**, що на світі до усекого діла має велику пугерю. Обкуривси наокола до трох раз димом **живої ватри** тай пошепки зговорив до **живої ватри** – вічного вогню – тайну молитву-примівку [4, с. 188].

Навоколо ватри чи на її основі здійснювалися всі магічні дії, пов'язані з життям гуцулів. Ватра разом із водою виступає засобом у боротьбі із нечистою силою. Найчастіше використовують для цього «**видгашену ватру**». Ось як описує П. Шекерик-Доників її приготування й використання: «Сидів коло ватри на припичку й заздрав, ек дідо видгашував ватри у голубій кварти, на видобраній воді з дев'ятьох головиц (джерел – І.Д.)

Дідо вигрїбав з печі на припичок гачком глогові вуглики грани. Хапав по одному голими пушками, метав у воду у голубій кварти. Видгашував ватру, так само рахуючі назістрїть за кождим разом, що все верг оден вуглик у кварту, ек рехував у головици, видбераючи воду <...>

Вуглики падали на воду. По тім, ек уни си крутили на воді, піли, гасли й утихомирелиси, пизнавав дідо, що йиму чінет починавники [ворожбити – І.Д.] – добре ци зле діло. Йї послїдь того знав він, ек си маєт маштерети (триматися стійко – І.Д.) й засокочювати перед лихєм ділом и поганими людьми. <...>

Знов три рази хукнув на воду. Три рази плюнував на відлю. Витак покушїв води з менчеї голубої кварти з трьох боків три рази. Изсипав видгашеної ватри собі на кімне. Обмивавси видусего лихого діла, поганого чесу. Усекої нехари» [4, с. 27–30].

Ритуал видгашування [живої] ватри здійснюється головним героєм твору П. Шикерика-Доникова та іншими персонажами майже щоденно: чи то для миття рук вівчарів після доїння овець (Старший вівчер, Гаджума, взев из стаї відра з **видгашенов ватров**, що то в ній по доїню овец на міру всі обмили свої руки, а в другу руку взев головню з живов ватров [4, с. 345]), чи то від насланя або нечистої сили (А ек опевнивси, то так, екби на иглах, борзо зметавси: викресав ватри, наклав у печі ватру, **видгасив** собі **ватри**. Примовив на ній, тай протів насланя зробив обертин. Тов примівков обмивси цілий, до трох раз напивси її тай нев оббрїзкав цілу хату, а витак гившнїв тої примівки до трох раз на вікна, на двері, а решту гившнїв з коновки на видлю криз каглу на під, ничістий силі в зуби [4, с. 201]), чи то для захисту овець на полонині (Обїйшов три рази за сонцем наокола в кошєрі вівці, обкурюючи їх живов ватров та обпорскаючи їх **видгашенов**

живов ватров – водицев-свєтицев. Решту **видгашеної ватри** висипав на струнці кошєри вівцям під ноги, поклав там тліючу головню з живов ватров. Розперезав из себе на голім тілі вовнений кордач, виплетений в живний четвер для полонини, тай почерез **видгашену ватру**, Божий вогонь и тот кордач пустив з кошєри на полонину в пашу периший раз по мірі мішїне овец [4, с. 345]), чи то для успішного полювання (правов руков **видгашував живої ватри**, потрібної до чїшїня стрїлецкого строю, тай потрібної йиму протів насланя й ничістої сили [4, с. 189]), чи то від якихось злих людей (Йїго ратувала лиш та одна вода, що відберав він її з дев'ятьох головиц шодень оперед заходом сонця. **Видгашував** на ній **ватру** тай нев мивси. А ек би була ни та вода, то би си був давно минув. Инчєму, то Шкіндя з Довгим вжє би були давно замили дни, ек би си були так напосїдали завзєто, ек то си вни насїдали на Иванчіка [4, с. 436], чи то для потреб мольфарів (Тай наокола хати хлів на вівці та свині, передїлений насєредині ватерником, шо в нїм Дарадуда **видгашував ватри**, примов'єв тай чїнив всєкі добрі й злі діла своїми мальфами людем [4, с. 439]). Язичницьку складову в релїгійному житті гуцула вбачав М. Коцюбинський, автор неперевершеного реалістичного роману про гуцулів «Тіні забутих предків», який так характеризував верховинців: «Глибокий язичник – гуцул все своє життя, до смерті проводить в боротьбі зі злими духами, що населяють ліси, гори і води. Християнством він скористався лише для того, щоб прикрасити язичницький культ. Скільки тут красивих казок, переказів, вірувань, символів!» [8, с. 439].

Підтвердженням цього є і традиція карпатських мольфарів на найбільші християнські свята здійснювати свої «мальфи» із використанням води і ватри, про що розповідає автор роману П. Шикерик-Доників: *Перед тим, ек мав дідо лечі спати, казав, шо завтрішне свєто Уведение є найбїришим свєтом у всїх примивників, мальфарів и починавників. Казав, шо досвіта на Уведение усї мальфарі зачінают усї свої мальфи чїнити й уводити їх на цілий рік. Досвіта на Уведение ми шє усї спали, ек дідо ужє потихоньки потєгси у ватерник, викрутив живої там ватри й нев зачєв своє мальфованє на цілий рік тай **видгашував ватри** на воді, шо була видобрана у накривчєстий коновоци [4, с. 59].*

Ватра виступає у творі символом життя та смерті, збереження давніх традицій, є пам'яттю про них. Відомо, що на Гуцульщині на знак того, що хтось помер, перед хатою чи за обїєм

(граждою) розкладали велику ватру, біля якої вночі на *посіжіні* (сидінні при небіжчикові) проводили забави, які, по-перше, нагадували людям, що життя триває, по-друге, розганяли тугу за покійним, по-третє, душа померлого на небі веселитиметься від споглядання цього дійства. Ось як описує цей звичай П. Шикерик-Доників: «*А дехто, то ішов на царинку поза граждов, де коло великої горючої ватри сиділи наокола старші люде тай, курічі люльки, розказували одні одним всекі історії з Олексієвого життя, та про то, ек то тежко він конав, та шо вироб'єла ничіста сила у тот час, ек лапнула в свої руки йиго грішну душу. А дехто з-мижи них, то провадив такі веселі жарти, кепкуючі з усього на світі, шо голосні сміхе лунали в потемку ночі далеко по кичирах.*

А нидалеко них, коло ватри, то старі й молоді мушшине так завзето били галембези, шо аж на земню падали з таким голосним криком та реготом, шо з хати вибігало ціле посижінє дівитиси, ек вни всі лоском лежели на земни. А тогди вни схоп'єлиси з земні, ловилиси знов до галембізи тай, великим півколесом оббігаючи наокола ватри, захоплювали всередину колеса ту челідь, шо си цікаво витрішишєла збоку на них, тай разом з нев падали на земню, валєючи фантєчко на царинці в мокрих травах, по бури. А всий нарід, шо на то дівивси серед ночі при світлі єсної ватри, то аж до сліз смієвси, приговорюючи:

«Прости Госпідку, праведне Сонечко, Олексієву грішну душу та наші проступки, тай дай йиму на тім світі легкий супочівок, а нам, живушишим на цім світі, продовжи віка та дай веселости». Тай веселилиси так, ек то звикло здавну в нас, бувало, на посіжінях, шо «одні плакали, а другі си вискірели, тай усім сум з душі прогонили» [4, с. 421–422]. Отже, ватра виступає в поховальному гуцульському обряді, окрім звичних символів світла, очищення, ще й символом вітаїзму – вічно живого веселого духу горян, символізує перемогу життя над смертю, а також єднає їх у горі та радості.

Ватру як оберіг від усього поганого особливо стерегли й підтримували на полонинах вівчарі, оскільки вірили, що вона захищає їх і від примх погоди, і від звірів, які можуть страхати, а то й поїдати домашніх тварин; вогнище також сприяло налагодженню теплих людських стосунків між пастухами, ватагами, депутатами та господарями, які давали свої вівці на випас у полонину, пор.: *В застайках коло худоби на кошєрах пастирі та мішенники бурили великі ватри цілу ніч, аби вночі ни страшно було худобі вид звірака. Тай*

и в стаї горіла велика ватра, бо ватаг, депутат, старший вівчєр та богато мішенників допізна керекорили при ватрі в стаї [4, с. 336–337].

Особливо пильно слід було стерегти ватру від крадіжки її чужими вівчарями з інших полонин, оскільки це могло стати причиною негараздів у стаї: «*А ти, дурню, чо дав йиму взєти з стаї ватру?» – сердито крикнув Іванчік. <...>*

«Но ек так, то вибачєй, шо вівці хєбли молоко, бо ти за це сам винен, бо дав єс ворогови взєти собі ватру з ватришия, тай ни застеріг єс си, ек слід, протів него» [4, с. 354].

За допомогою ватри проводжали гуцули й зиму, спалюючи «мертвого діда – бога студени», а діти «не переставали бігати від вогника до вогника «гріти діда», за що отримували від господарів гостинці: чи писанку, чи «сирний колачік», чи «кукуцик хліба». Ось як описує цей обряд П. Шекерик-Доників: «*Іванчік, розмахуючі в руці ошкалком громовиці, єтрив в нім Божим духом – вітром, притасну живу ватру. А відтак нев розплодив у короді вічний – живий вогонь, палючи ним мертвого діда – бога студени. Тай в тот раз грів вогнем, на тридев'єтій земни проклетого Марка. Топив светим вогнем на мідєним току йиго лєди тай нівєртив йиго силу – студінь – на земни. <...>*

Лєсьо куражив вильми вогонь, згрїбаючи на ватришиє нидогарки фєросту, мерви, лєстя та буришини. Ватра, весєло палахкотічі, то ніби оживала, то потахала. Ніби то вогнєний дідо вогнем дихав на дїтвору, шо обступила була йиго наокола, тай «грїючи діда», крутиласи наокола ватришия. Данцувала та, перєскакуючі почєрез вогонь, радуваласи перємозі тепла над студіньов. А вогонь у тот раз так завзєто кундосив горючим дїдом, шо искрами торкав аж дїтворі в твар» [4, с. 318–320].

У художніх текстах слово «*ватра*» вживається і в переносному значенні із конотаціями «*душевне піднесення, натхнення, запал, пристрасть*»: *Знову яблучна оскома... / Танєць / ватрою в ногах... (В. Шкурган. Знову яблучна оскома..., 23) [5, с. 136]; Ти мене гуцулом називала, / Та не знала, шо в душі / Словом ніжним ти вогонь роздула, / шо роздула ватру, – ти не знала (Д. Павличко. Ти мене гуцулом називала..., 79) [5, с. 137].*

Окрім назви «ватра», вживається в гуцульському діалекті й лексема *ватерка* – *змени*. до ватра у знач. «вогонь, багаття». Пор.: *Та ні, ось ватерка тліє, тут хтось є... (Ю. Шкрумеляк. Довбушева слава, 93) [5, с. 134].* Може набувати ця номінація й образного значення в художніх

текстах: *Ти запізналась, радосте неждана./ Уже сніги, де ватерка цвіла* (Г. Турелик. Ти запізналась, радосте неждана, 69) [5, с. 134].

Зі словом «ватра» тісно пов'язані ще такі номінації, як *ватарник* та *ватрише*. **Ватарник (ватерник, ватреник)** – це частина стаї на полонині, де розкладають ватру, напр.: *Далі більша частина стаї – обиталище пастухів. Але назву має не по людях, а по тому, що тут горить ватра: називається ватарник* (Г. Хоткевич. Довбуш, 149) [5, с. 133].

Ватрише (ватрище, ватрише) – вживається у двох значеннях: 1) це місце, де горів вогонь. *Він видавжно ступив на спопеліле ватрише, брав у жменю попелу тай чистив ним свою стрюбу, залагожєв її на цілий рік*

до стрілецтва [4, с. 192]; *Тоді поклав на ватрище підкову, що її приніс із собою з долів...* (В. Жицький. Опришки, 10) [5, с. 137], 2) *збільш. до ватра у знач. «вогонь, багаття» //образн. І тоді ти мене то підносиш, то нищиш, / сплюси на зеленолезих ватрищах трав. / І дуже шкода мені доброї мушлі тиші, / найбільшої втрати серед тисячі втрат* (І. Калинець. Літо, 45) [5, с. 137].

Висновки. Як бачимо, концепт «ватра» займає чільне місце в гуцульському світосприйманні, виступаючи символом життя і смерті, світла і очищення, вітаїзму, єдності, а також відображає аксіологічні особливості духовного буття українського горянина, яке варто продовжувати досліджувати з допомогою когнітивних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
2. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ-Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
3. Венжинович Н. Концептуальна й мовна картина світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Вип. 14. Донецьк : ДонУ, 2006. С. 8-13. <http://litmisto.org.ua/?p=7484> (дата звернення: 14.02.2023).
4. Шекерик-Доників П. Дідо Иванчік : роман. Верховина : Редакція журналу (видавництво) "Гуцульщина", 2007. 494 с.
5. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові : словник : у 2 т / відповід. редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. Т. 1. 583 с.
6. Жайворонок В.В. Знаки української етнопольтури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; гол. ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.
8. Коцюбинський М.М. Твори : у 3-х т. Київ : Дніпро, 1965. Т. 3. 607 с.